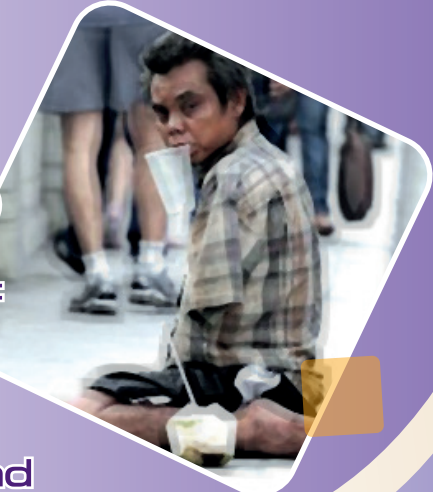

ข้อมูลเพื่อความยุติธรรม: ศักยภาพและ ความท้าทายของการใช้ข้อมูลภาครัฐ ในการวิจัยการค้ำมนุษย์ในประเทศไทย Data for Justice: Potentials and Challenges in Using State Records for Human Trafficking Research in Thailand

พีระพัฒน์ มังคละศิริ*

Phirapat Mangkhalasiri

เสกสัน เครือคำ**

Seksan Khruakham

นรินทร์ เพชรทอง***

Narin Phetthong

■ บทคัดย่อ

การค้ำมนุษย์เป็นอาชญากรรมที่ฝังอยู่ในโครงสร้างทางสังคมและอำนาจอย่างลึกซึ้ง แม้ประเทศไทยจะมีความพยายามในการยกระดับกลไกการตอบสนอง แต่การวิจัยในประเทศนี้ยังคงพึ่งพาข้อมูลทุติยภูมิ ขณะที่ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย เช่น แพมคดีตำรวจหรือคำพิพากษา ซึ่งมีศักยภาพในการสะท้อนกระบวนการยุติธรรมจริง กลับถูกใช้ในวงวิชาการค่อนข้างจำกัด

บทความนี้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์คุณค่าและข้อจำกัดของข้อมูลจากภาครัฐในการวิจัยด้านการค้ำมนุษย์ โดยเน้นทั้งศักยภาพ

* พันตำรวจโท คณะตำรวจศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ และศูนย์วิทยาการอาชญากรรม สำนักงานตำรวจแห่งชาติ
Pol.Lt.Col., Faculty of Police Science, Royal Police Cadet Academy and Center for Crime Science, Royal Thai Police

** รองศาสตราจารย์ พันตำรวจเอก คณะสังคมศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
Assoc.Prof., Pol.Col., Faculty of Social Sciences, Royal Police Cadet Academy

*** พันตำรวจโท สำนักบริหารโครงสร้างพื้นฐานสำคัญทางสารสนเทศ สำนักงานคณะกรรมการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์แห่งชาติ
Pol.Lt.Col., Office of Critical Infrastructure Management, National Cyber Security Agency

Received: 1 April 2025 Revised: 28 August 2025 Accepted: 4 September 2025

ในการทำความเข้าใจรูปแบบการแสวงหาประโยชน์ และข้อพิจารณาด้านจริยธรรมกฎหมาย และอคติของระบบยุติธรรมที่อาจแฝงอยู่ในข้อมูลเหล่านี้ นอกจากนี้ยังเสนอแนวทางการร่วมมือเชิงนโยบายระหว่างนักวิจัยกับหน่วยงานรัฐ ที่ตั้งอยู่บนหลักความเชื่อถึงความ เป็นอิสระทางวิชาการ และการคุ้มครองศักดิ์ศรีของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมการใช้ข้อมูลอย่างมีจริยธรรมและนำไปสู่การพัฒนา นโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานหลักฐานจริงอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การค้ามนุษย์, ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ, วิจัยการค้ามนุษย์, จริยธรรมการวิจัย, การใช้ข้อมูลของรัฐ

■ Abstract

Human trafficking is a complex crime deeply rooted in structural and power dynamics. Despite Thailand's ongoing efforts to reform laws, enhance inter-agency collaboration, and strengthen institutional responses, research in this field still relies heavily on secondary sources, such as NGO reports or victim interviews. In contrast, data from state agencies, particularly law enforcement case files and court judgments, remain underutilised, even though they hold significant potential to reveal the inner workings of the justice process and exploitation patterns.

This article reviews relevant literature to critically analyse the value and limitations

of state-generated data in human trafficking research. It highlights both the potential of such data to unpack patterns of exploitation and state responses, and the ethical, legal, and institutional constraints that may hinder appropriate data use. The article also proposes an evidence-based framework for collaboration between researchers and state actors, grounded in trust, academic independence, and respect for human dignity, aiming to promote data-informed policy development that is both context-sensitive and rights-based, in a sustainable manner.

Keyword: Human Trafficking, State Agency Data, Trafficking Research, Research ethics, Use of Government Data

■ บทนำ

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา การค้ามนุษย์ได้กลายเป็นหนึ่งในวาระสำคัญระดับโลก โดยได้รับความสนใจจากนานาชาติ รัฐบาล องค์การพัฒนาเอกชน (NGOs) และนักวิชาการอย่างกว้างขวาง ปรากฏการณ์ดังกล่าวมักได้รับการอธิบายว่าเป็น “รูปแบบใหม่ของการเป็นทาส” หรือ “modern slavery” ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะของอาชญากรรมที่รุนแรง ลับซอก และยากต่อการตรวจสอบ (Cockbain et al., 2020; Farrell et al., 2019) แม้จะมีความสนใจเพิ่มขึ้น แต่การวิจัยเกี่ยวกับการค้ามนุษย์ยังคงเผชิญกับข้อจำกัดในหลายมิติ โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งในด้านข้อมูล ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ใช้ในการวิจัยมักเป็นข้อมูลทุติยภูมิ เช่น บทสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างเล็ก ๆ หรือรายงานจาก NGOs ซึ่งมักขาดความเป็นระบบและยากต่อการตรวจสอบความถูกต้อง ในขณะที่ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะจากตำรวจและฝ่ายอัยการยังถูกใช้ในงานวิชาการค่อนข้างน้อย แม้ว่าจะมีศักยภาพสูงในการสะท้อนโครงสร้างและพลวัตของอาชญากรรมการค้ามนุษย์ในระดับปฏิบัติการ (Cockbain et al., 2020)

ในบริบทของประเทศไทย แม้จะมีความพยายามจากภาครัฐในการพัฒนาเทคโนโลยีจัดการกับการค้ามนุษย์อย่างต่อเนื่อง ทั้งในเชิงกฎหมาย การบังคับใช้ และความร่วมมือระหว่างประเทศ แต่ข้อมูลที่ใช้ในการประเมินและวิจัยยังคงมีความกระจัดกระจายและไม่เป็นระบบ โดยเฉพาะข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย เช่น แพมคิต ของตำรวจ รายงานการสืบสวน หรือคำวินิจฉัยของศาล ซึ่งมักไม่ได้เปิดเผยต่อสาธารณะ หรือนักวิจัยอย่างกว้างขวาง ความไม่พร้อมของระบบข้อมูลกลาง รวมถึงข้อจำกัดด้านกฎหมายและจริยธรรม ทำให้การใช้ข้อมูลเหล่านี้ในการวิจัยยังมีข้อจำกัดอย่างมาก อีกทั้งยังมีอุปสรรคด้านวัฒนธรรมองค์กร เช่น ความไม่ไว้วางใจระหว่างนักวิจัยกับเจ้าหน้าที่รัฐ หรือความกังวลเกี่ยวกับการถูกวิพากษ์หรือนำข้อมูลไปใช้ในเชิงลบต่อหน่วยงานต้นทาง ซึ่งกลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างความรู้ที่อิงกับหลักฐานเชิงลึก

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเชิงคุณภาพในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาเริ่มสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของข้อมูลจากรัฐในการเข้าใจปฏิบัติการจริงของกระบวนการยุติธรรมในคดีค้ามนุษย์

ตัวอย่างเช่น งานของ Phirapat Mangkhalasiri (2024) ซึ่งวิเคราะห์แฟ้มคดีและสัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของความร่วมมือระหว่างตำรวจ อัยการ และ NGOs ในคดีค้ามนุษย์ที่ประสบความสำเร็จ รวมถึงการเปิดเผยปัญหาเชิงระบบ เช่น การตีความกฎหมายที่ไม่สอดคล้องกัน การขาดความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของเหยื่อ และผลกระทบจากระบบไคเวตการจับกุมที่กระตุ้นให้เกิด “การแยกคดี” แทนที่จะมองเห็นภาพรวมของเครือข่ายอาชญากรรม การนำข้อมูลจากหน่วยงานรัฐมาใช้วิเคราะห์ในเชิงลึกเช่นนี้ช่วยให้เห็นจุดแข็ง จุดอ่อน และโอกาสในการปฏิรูประบบได้อย่างเป็นรูปธรรม และเปิดพื้นที่ให้กับการออกแบบนโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลจริงมากยิ่งขึ้น

บทความนี้อาศัยการวิเคราะห์เอกสารทุติยภูมิ และวรรณกรรมวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายในการวิจัยด้านการค้ามนุษย์ โดยผู้เขียนเลือกศึกษากรณีที่ได้รับการอ้างอิงอย่างแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับทั้งในเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย ทั้งในระดับสากลและระดับภูมิภาค เพื่อวิเคราะห์ข้อถกเถียงหลักเกี่ยวกับคุณค่า ข้อจำกัด และจริยธรรมของการใช้ข้อมูลภาครัฐในการศึกษาปรากฏการณ์อาชญากรรมและสิทธิมนุษยชน บทความนี้ตั้งอยู่บนแนวคิดเชิงวิพากษ์ โดยมุ่งพิจารณาว่า การใช้ข้อมูลของรัฐในการวิจัยนั้นไม่เพียงแต่เปิดเผยข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของรัฐในการนิยามความจริง และอาจบดบังบางแง่มุมของความเป็นจริงที่ไม่ได้ถูกรวมอยู่ในระบบหรือไม่ปรากฏ

ในเอกสารทางการ ข้อมูลจากภาครัฐจึงเป็นทั้งแหล่งข้อมูลที่มีประโยชน์ และในขณะเดียวกันก็ต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง เพื่อไม่ให้ตกย้าอคติหรือความไม่เป็นธรรมที่อาจแฝงอยู่ในกระบวนการผลิตข้อมูลเหล่านั้น

ในบทความนี้ ผู้เขียนเสนอว่าข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาและการวิเคราะห์การค้ำมนุษย์ เนื่องจากสามารถเข้าถึงกระบวนการจริง ตั้งแต่การรับแจ้ง การสืบสวน การดำเนินคดี จนถึง การพิพากษา โดยให้ภาพที่ละเอียดและลึกซึ้งกว่าข้อมูลจากแหล่งอื่น อย่างไรก็ตาม การใช้ข้อมูลลักษณะนี้ยังคงมีข้อจำกัด เช่น ความไม่ครบถ้วนของแฟ้มข้อมูล การเข้าถึงที่ถูกจำกัด และอคติที่อาจแฝงอยู่ในกระบวนการยุติธรรมเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับศักยภาพของข้อมูลจากรัฐ บทความนี้จะตั้งเป้าที่จะสะท้อนถึงคุณค่าและความท้าทายที่มาพร้อมกับ การใช้ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐในฐานะแหล่งข้อมูลทางวิชาการในบริบทของการค้ำมนุษย์

■ วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายในการทำความเข้าใจเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับการค้ำมนุษย์
2. เพื่อศึกษาข้อจำกัดด้านจริยธรรม กฎหมาย และความสัมพันธ์เชิงสถาบันที่ส่งผลต่อการเข้าถึงและการใช้ข้อมูลจากรัฐ
3. เพื่อเสนอแนวทางความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับเจ้าหน้าที่รัฐบนฐานของความไว้วางใจ ความเป็นอิสระทางวิชาการ และการเคารพศักดิ์ศรีของผู้เกี่ยวข้อง

4. เพื่อเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายในการพัฒนาระบบการใช้ข้อมูลของรัฐอย่างมีจริยธรรม มีโครงสร้าง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในประเทศไทย เพื่อสนับสนุนการกำหนดนโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลหลักฐาน

■ บททวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการวิจัยการค้ำมนุษย์

การค้ำมนุษย์ในปัจจุบันได้รับการยอมรับว่าเป็นปรากฏการณ์ทางอาชญากรรมที่ซับซ้อนแทรกซึมอยู่ในโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของหลายประเทศทั่วโลก ความสนใจในประเด็นนี้ก่อให้เกิดงานวิจัยจำนวนมาก โดยมีการศึกษาในหลากหลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับองค์กร ไปจนถึงระดับโครงสร้าง อย่างไรก็ตาม แม้จะมีวรรณกรรมจำนวนมาก งานวิจัยด้านนี้กลับยังคงเผชิญข้อวิพากษ์ในหลายด้าน ทั้งในเชิงเนื้อหา ระเบียบวิธี และฐานข้อมูลที่ใช้ (Gallagher, 2011; Weitzer, 2014)

ประการแรก งานวิจัยจำนวนมากไม่น่าเชื่อถือขับเคลื่อนด้วยกรอบวาทกรรมทางการเมืองและอารมณ์ มากกว่าจะอิงอยู่บนฐานข้อมูลที่เป็นระบบ ความรู้เกี่ยวกับการค้ำมนุษย์ในหลายประเทศ โดยเฉพาะในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา จึงมีลักษณะคลุมเครือ กระจาย และขาดความเป็นองค์รวม โดยไม่ได้สะท้อนความซับซ้อนทางพลวัตอำนาจ เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ หรือปัจจัยเชิงวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในกระบวนการค้ำมนุษย์อย่างแท้จริง (Andrijasevic, 2010; Hoyle et al., 2011) การนำเสนอปรากฏการณ์การค้ำมนุษย์ในลักษณะที่เน้นความน่าสะพรึงกลัวหรือความน่าเวทนา

เป็นศูนย์กลาง อาจทำให้เกิดความเข้าใจแบบลดทอนและละเลยโครงสร้างเชิงสถาบันที่เอื้อให้การแสวงหาประโยชน์เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ

ประการที่สอง วรรณกรรมส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับการแสวงหาประโยชน์ทางเพศ (sex trafficking) เป็นหลัก โดยเฉพาะในบริบทของผู้หญิงและเด็กหญิง ขณะที่การค้ามนุษย์เพื่อแรงงาน (labour trafficking) หรือเพื่อจุดประสงค์อื่น ๆ เช่น การขอยา การใช้แรงงานในครัวเรือน หรือการเกณฑ์ทหารเด็ก ยังคงได้รับความสนใจน้อยมาก งานวิจัยในบางส่วนยังคงนำเสนอภาพของการแสวงหาประโยชน์ทางเพศในรูปแบบที่มีความเป็นภาพยนตร์ (cinematic tropes) เช่น การวาดภาพผู้เสียหายเป็นหญิงสาวไร้ทางสู้ ถูกกล่อลวงโดยองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติ และได้รับการช่วยเหลือโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งแม้จะเรียกความสนใจจากสังคมได้ แต่ก็เป็นภาพจำที่ตัดทอนความซับซ้อนของปัญหาในชีวิตจริงและอาจเบี่ยงเบนการวิเคราะห์ ออกจากโครงสร้างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจหรือการเมืองที่เป็นรากของปัญหา (Brennan, 2014)

ประการที่สาม การวิจัยเชิงประจักษ์ด้านการค้ามนุษย์มักอาศัยแหล่งข้อมูลรอง เช่น รายงานของ NGOs หรือบทสัมภาษณ์ผู้เสียหายที่อยู่ในระบบคุ้มครอง ซึ่งแม้จะให้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีคุณค่า แต่ก็ยังมีข้อจำกัดสำคัญ เช่น การเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เป็นตัวแทนของผู้เสียหายโดยรวม ความเป็นไปได้ของอคติในกระบวนการสัมภาษณ์ ตลอดจนข้อจำกัดในการตรวจสอบข้อมูลอย่างเป็นอิสระ (Tyldum & Brunovskis, 2005; Zhang, 2009) การให้ความสำคัญกับ “เสียงของผู้เสียหาย” โดยปราศจากการตรวจสอบหรือเปรียบเทียบกับข้อมูลเชิงระบบ

อาจนำไปสู่การวิเคราะห์ที่ขาดความแม่นยำในระดับเชิงนโยบาย และไม่สามารถสะท้อนภาพรวมของระบบอำนาจที่แฝงอยู่ในกระบวนการค้ามนุษย์ได้อย่างชัดเจน

ข้อสังเกตสำคัญอีกประการหนึ่งคือ งานวิจัยจำนวนมากละเลยแหล่งข้อมูลที่มีศักยภาพอย่างยิ่ง นั่นคือข้อมูลจากหน่วยงานของรัฐ เช่น แพมคิตของตำรวจ รายงานสืบสวน หรือคำพิพากษาของศาล แม้ข้อมูลเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นภาพจริงของกระบวนการยุติธรรม การตอบสนองของรัฐ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เสียหายกับกลไกของรัฐอย่างเป็นระบบ แต่การใช้ข้อมูลลักษณะนี้กลับยังมีอยู่น้อยมากในโลกรวิชาการ ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ความลับของข้อมูล ความเข้าถึงที่จำกัด กระบวนการอนุมัติที่ซับซ้อน รวมทั้งความกังวลด้านจริยธรรมและกฎหมาย (Cockbain et al., 2020; Phirapat Mangkhalasiri, 2024) ในทางกลับกัน การไม่ใช้ข้อมูลจากภาครัฐอาจทำให้เกิด “ช่องว่างของความรู้” (knowledge gap) ที่สำคัญ กล่าวคือ ทำให้การวิจัยไม่สามารถเข้าใจภาพรวมของปรากฏการณ์ได้ครบถ้วน โดยเฉพาะในแง่มุมของการตรวจสอบข้อเท็จจริง การติดตามเส้นทางของผู้กระทำผิด การพิจารณาแนวโน้มของการบังคับใช้กฎหมาย และการประเมินผลของนโยบายต่อต้านการค้ามนุษย์ในระดับโครงสร้าง เมื่อพิจารณาวรรณกรรมที่ผ่านมา จะพบว่าการวิจัยด้านนี้ยังคงเน้นข้อมูลจากภาคประชาสังคมมากกว่าข้อมูลจากภาครัฐ ทั้งที่ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายสามารถช่วยเติมเต็มช่องว่างทางความรู้ได้อย่างสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นในเชิงจำนวน ระยะเวลา พฤติกรรมของผู้กระทำผิด หรือแม้กระทั่ง

แนวโน้มของการดำเนินคดี ซึ่งสามารถสะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและความสำเร็จของระบบยุติธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม (Goodey, 2008)

ในบริบทของประเทศไทย แม้จะมีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาการค้ำมนุษย์ แต่ส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นไปที่การสัมภาษณ์ผู้เสียหาย ผู้บังคับใช้กฎหมาย หรือการวิเคราะห์รายงานจากหน่วยงานพัฒนาและองค์กรภาคประชาสังคม (NGOs) มากกว่าการใช้ข้อมูลเชิงระบบจากภาครัฐ เช่น แฟ้มคดีตำรวจ รายงานสืบสวน หรือข้อมูลจากอัยการ ซึ่งสามารถสะท้อนกระบวนการตอบสนองของรัฐได้อย่างเป็นระบบ งานวิจัยที่ใช้ข้อมูลประเภทนี้ในประเทศไทยยังมีอยู่อย่างจำกัดมาก สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากข้อจำกัดด้านการเข้าถึงข้อมูล ความอ่อนไหวทางการเมือง และโครงสร้างการบริหารของหน่วยงานยุติธรรมที่มีลักษณะรวมศูนย์ ทำให้กระบวนการอนุมัติให้ใช้ข้อมูลเป็นไปได้ยาก อีกทั้งยังมีความกังวลว่าการนำข้อมูลเหล่านี้มาใช้ในการวิจัยอาจขัดแย้งกับวาทกรรมหรือผลประโยชน์ที่มีอยู่

งานวิจัยที่มีอยู่จำนวนหนึ่งมักมุ่งเน้นไปที่การศึกษาปัญหาและอุปสรรคของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการปฏิบัติงาน เช่น ภาระงานเกินกำลัง การขาดทรัพยากร ความซับซ้อนของกฎหมาย หรือการประสานงานระหว่างหน่วยงาน โดยเน้นกรณีศึกษาในระดับภูมิภาค อาทิ กรุงเทพมหานคร (Natthaya Wirivitaya, 2010), อุบลราชธานี (Soontorn Aekapan et al., 2013), นครสวรรค์ (Nuttapat Kratainoi & Lalita Niphitprasart Soonthornvipart, 2022), ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Banjob Ketchomphu & Siwat Sripokangkul,

2020) และภาคเหนือ (Visid Danpho et al., 2019) งานวิจัยเหล่านี้มีคุณูปการในการสะท้อนความท้าทายเชิงปฏิบัติ แต่ยังคงขาดการวิเคราะห์ในระดับโครงสร้างหรือการตั้งคำถามกับนโยบายและข้อมูลเชิงลึกที่อยู่เบื้องหลังระบบยุติธรรม

ที่สำคัญ บริบทของการค้ำมนุษย์ในประเทศไทยยังแสดงให้เห็นถึงความคลุมเครือเชิงแนวคิด “การค้ำมนุษย์” มักถูกใช้เป็นภาพรวมที่รวมกรณีที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น การค้าประเวณี โดยสมัครใจ การละเมิดสิทธิแรงงาน การใช้แรงงานเด็ก หรือการแต่งงานบังคับ การไม่แยกแยะอย่างชัดเจนเช่นนี้เสี่ยงต่อการบิดเบือนความเข้าใจ และการกำหนดนโยบายที่ตอบสนองปัญหาจริงไม่ได้เหมาะสม งานวิจัยที่อิงบริบทท้องถิ่น (localised and context-sensitive research) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำ ความเข้าใจพลวัตเชิงสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่แตกต่างกันของแต่ละรูปแบบ การแสวงหาประโยชน์ (Cockbain et al., 2024; GAATW, 2007; Gallagher & Surtees, 2012; Kempadoo & Shih, 2022)

นอกจากนี้ การวิเคราะห์ปรากฏการณ์การค้ำมนุษย์ในประเทศไทยยังต้องตระหนักถึงการเมืองของความรู้ (Politics of Knowledge) เช่น ใครเป็นผู้กำหนดว่าการดำเนินงานที่ “ความประสบความสำเร็จ” คืออะไร ใครมีสิทธิ์นิยามว่าใครคือ “เหยื่อ” และเสียงของใครที่ได้รับการนับรวมในกระบวนการผลิตนโยบาย การให้ความสำคัญกับเสียงของเจ้าหน้าที่รัฐโดยไม่พิจารณาเสียงของผู้เสียหายหรือชุมชนท้องถิ่น อาจนำไปสู่การหลงประเด็นหรือลดทอนความซับซ้อนของปัญหาในเชิงโครงสร้าง อีกทั้งยังต้องพิจารณาองค์ประกอบเชิงอำนาจ เช่น

เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ความเป็นอาณานิคม (Coloniality) และอิทธิพลจากนโยบายต่างประเทศ (Kenway, 2021; Weitzer, 2007) ซึ่งล้วนมีบทบาทต่อวาทกรรมต่อต้านการค้ำมนุษย์ในประเทศโลกใต้ (Global South) รวมถึงประเทศไทย

ในท่ามกลางข้อจำกัดเหล่านี้ งานวิจัยของ Phirapat Mangkhalasiri (2024) นับเป็นความพยายามสำคัญในบริบทไทย ที่ใช้ข้อมูลจากแฟ้มคดีของตำรวจ เพื่อศึกษาลักษณะของผู้เสียหายและผู้กระทำผิด ตลอดจนแนวทางการตอบสนองของเจ้าหน้าที่รัฐทั้งในด้านที่ประสบความสำเร็จและมีอุปสรรค การวิเคราะห์ในระดับโครงสร้างและเชิงบริบทได้เปิดเผยให้เห็นว่า การแสวงหาประโยชน์จากเด็กในรูปแบบต่าง ๆ ไม่สามารถเข้าใจได้โดยตัดขาดจากระบบราชการ วัฒนธรรมองค์กร และแรงจูงใจเชิงนโยบายที่ซ้อนทับกันอยู่ การใช้ข้อมูลของรัฐจึงมีศักยภาพในการทำทำความเข้าใจปรากฏการณ์การค้ำมนุษย์อย่างรอบด้าน ทั้งในมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ บริบททางสังคม และผลกระทบจากนโยบาย ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการออกแบบมาตรการป้องกันและตอบสนองที่มีประสิทธิภาพและเคารพในสิทธิมนุษยชน

จากบทวิเคราะห์นี้จึงเห็นได้ชัดว่า ถึงเวลาแล้วที่วงการวิชาการควรหันมาให้ความสำคัญกับการใช้ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง (Phirapat Mangkhalasiri, 2025) เพื่อส่งเสริมการพัฒนานโยบายและมาตรการตอบสนองต่อการค้ำมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลหลักฐานที่แท้จริง (Evidence-based Policy) อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ครอบคลุม และเท่าทันกับความซับซ้อนของอาชญากรรม

ในโลกยุคใหม่ ไม่ใช่เพียงเพื่อการตีพิมพ์ทางวิชาการเท่านั้น แต่เพื่อการออกแบบระบบยุติธรรมและสวัสดิการที่ตั้งอยู่บนความจริง ความเป็นธรรม และศักดิ์ศรีของผู้เสียหายอย่างแท้จริง

คุณค่าและข้อจำกัดของข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย

1) คุณค่าและศักยภาพของข้อมูล

ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย โดยเฉพาะตำรวจ อัยการ และศาล ถือเป็นแหล่งข้อมูลที่มีศักยภาพอย่างยิ่งในการวิจัยเกี่ยวกับการค้ำมนุษย์ ด้วยความสามารถในการสะท้อนลักษณะของคดีที่เกิดขึ้นจริง ตลอดจนพลวัตของกระบวนการยุติธรรมในแต่ละช่วงขั้นตอน ข้อมูลเหล่านี้มักมีรายละเอียดเชิงลึกและมีขอบเขตกว้างขวาง ตั้งแต่บริบทของเหตุการณ์ รูปแบบของการแสวงหาประโยชน์ พฤติกรรมของผู้กระทำผิด วิธีการคัดเลือกและควบคุมผู้เสียหาย ตลอดจนเส้นทางของคดีในกระบวนการทางกฎหมาย (Cockbain et al., 2020) หนึ่งในคุณลักษณะที่สำคัญของข้อมูลจากภาครัฐคือความเป็นทางการ ซึ่งต่างจากข้อมูลจากแหล่งอื่น เช่น NGOs หรือสื่อมวลชน ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐมักถูกบันทึกในรูปแบบที่มีโครงสร้าง เป็นระบบ และผ่านการตรวจสอบในหลายขั้นตอน ยกตัวอย่างเช่น แฟ้มสืบสวนคดีที่ประกอบด้วยคำให้การของพยาน ภาพถ่ายหลักฐาน รายงานของเจ้าหน้าที่ และการวิเคราะห์ของฝ่ายอัยการ ข้อมูลเหล่านี้สามารถนำมาวิเคราะห์ทางวิชาการได้อย่างลึกซึ้ง ไม่เพียงแต่เพื่อเข้าใจตัวบุคคลที่เกี่ยวข้อง แต่ยังรวมถึงระบบตอบสนองของรัฐและกลไกการดำเนินคดีที่สัมพันธ์กับบริบทเชิงสถาบัน

นอกจากนี้ ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐยังมีศักยภาพในการนำมาใช้ในการศึกษาระดับมหภาค เช่น การวิเคราะห์แนวโน้มของการบังคับใช้กฎหมาย ความถี่ของการดำเนินคดีในแต่ละประเภท รูปแบบของความผิด และอัตราการตัดสินลงโทษ ทั้งหมดนี้สามารถนำมาสร้างภาพรวมเชิงปริมาณเพื่อกำหนดนโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลหลักฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Goodey, 2008; Farrell & Pfeffer, 2014)

2) ข้อจำกัดและความท้าทาย

อย่างไรก็ดี การเข้าถึงและใช้ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายก็ไม่ได้ปราศจากข้อจำกัด อันดับแรกคือข้อจำกัดด้านการเข้าถึง (access restrictions) เนื่องจากข้อมูลประเภทนี้มักถือเป็นข้อมูลลับหรือข้อมูลที่มีความอ่อนไหวสูง โดยเฉพาะในคดีที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ผู้เสียหายจากการแสวงหาประโยชน์ทางเพศ หรือผู้มีสถานะอ่อนไหว เช่น ผู้เข้าเมืองผิดกฎหมาย ส่งผลให้นักวิจัยอาจต้องเผชิญกับกระบวนการขออนุญาตที่ซับซ้อน รวมถึงอาจถูกปฏิเสธโดยไม่มีเหตุผลที่ชัดเจน (Cockbain et al., 2020)

ก่อนที่นักวิจัยจะสามารถนำข้อมูลจากหน่วยงานรัฐไปใช้ในการวิเคราะห์ จำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบด้านถึงเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลดังกล่าว ทั้งในแง่ของระบบราชการที่มีลักษณะรวมศูนย์ กระบวนการอนุมัติที่ไม่เป็นระบบ และช่องทางการเข้าถึงที่ยังคงจำกัดเฉพาะหน่วยงานหรือบุคคลภายใน (Farrell & Pfeffer, 2014; Gozdzak, 2014) การไม่มีฐานข้อมูลกลางที่เปิดให้นักวิจัยใช้งานได้อย่างโปร่งใส ทำให้การใช้ข้อมูลของรัฐในทางวิชาการกลายเป็นเรื่อง

ยากลำบาก และในหลายกรณีอาจถูกตีความว่า “ไม่สามารถใช้ได้” แม้จะมีเหตุผลทางวิชาการที่ชัดเจนก็ตาม นอกจากนี้ ยังมีประเด็นของวัฒนธรรมความหวาดระแวง ความกลัวผลกระทบต่อภาพลักษณ์องค์กร และการเมืองภายในระบบราชการ ที่มักขัดขวางการเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะอย่างแท้จริง (Cockbain et al., 2020; Zimmerman & Watts, 2003)

นอกจากนี้ แม้ในกรณีที่นักวิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลจากหน่วยงานของรัฐได้แล้ว การนำข้อมูลเหล่านี้มาใช้ โดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือมีเนื้อหาที่อ่อนไหว ยังคงต้องดำเนินการด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง หากขาดการพิจารณาอย่างรอบด้าน อาจก่อให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงตามมา เช่น การละเมิดสิทธิในความเป็นส่วนตัวของผู้เสียหาย การเผยแพร่ข้อมูลที่อาจนำไปสู่การหมิ่นประมาท บุคคลหรือองค์กร หรือการทำให้ผู้ที่อยู่ในข้อมูลถูกตอกย้ำภาพลักษณ์ทางลบ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของพวกเขาได้ (Brennan, 2005; Lewis et al., 2015) โดยเฉพาะในกรณีที่ข้อมูลถูกหยิบมาใช้อีกครั้งในงานวิชาการโดยปราศจากการวิเคราะห์บริบท หรือไม่มีการประเมินความเสี่ยงเชิงจริยธรรมอย่างรอบคอบ (Brunovskis & Surtees, 2010; Tyldum & Brunovskis, 2005) ดังนั้น การใช้ข้อมูลจากรัฐจึงไม่อาจยึดเพียงหลักว่า “เข้าถึงได้ก็ใช้ได้” เท่านั้น แต่จำเป็นต้องตระหนักว่าการเลือกว่าจะหยิบข้อมูลใดมาใช้ จะเล่าเรื่องในลักษณะใด และจะตีความสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไรล้วนเป็นกระบวนการที่ส่งผลต่อความเข้าใจของสังคมต่อประเด็นนั้น ๆ นักวิจัยจึงไม่ได้เป็นเพียงผู้รวบรวมข้อมูล แต่เป็นผู้กำหนด

ภาพรวมของปัญหาที่สาธารณะจะรับรู้ หากไม่มีการพิจารณาอย่างรอบด้าน การนำเสนอข้อมูลอาจกลายเป็นการตอกย้ำอคติเดิม สร้างความเข้าใจผิด หรือส่งผลกระทบต่อทางลบต่อบุคคลที่อยู่ในข้อมูลโดยไม่ตั้งใจ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ ความรับผิดชอบเชิงวิชาชีพของนักวิจัยจึงต้องครอบคลุมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การออกแบบ การวิเคราะห์ ไปจนถึงการเผยแพร่ผลการศึกษา

ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งคือ ความไม่สมบูรณ์ และความไม่สม่ำเสมอของข้อมูล แพ้คดีจากตำรวจหรือหน่วยงานรัฐอื่น ๆ อาจมีโครงสร้างแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่หรือเขตอำนาจ บางแฟ้มอาจบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด ขณะที่บางแฟ้มอาจมีเพียงข้อมูลพื้นฐานเท่านั้น ส่งผลต่อคุณภาพ และความน่าเชื่อถือของข้อมูลในภาพรวม (Farrell et al., 2019) ยิ่งไปกว่านั้น ข้อมูลจากรัฐยังอาจสะท้อนอคติ (bias) ของระบบยุติธรรมเอง เช่น การให้ความสำคัญกับคดีที่ตรงกับนโยบาย หรือการจัดลำดับความสำคัญของรัฐบาล มากกว่า คดีที่สะท้อนความเป็นจริงของสถานการณ์ในพื้นที่ ข้อมูลบางชุดอาจแสดงให้เห็นความสำเร็จของการจับกุมหรือการดำเนินคดีโดยละเอียด ผู้เสียหายที่ไม่ได้เข้าสู่ระบบ หรือเครือข่ายที่ไม่ได้รับการตรวจสอบ (Phirapat Mangkhalasiri, 2024; Weitzer, 2014)

ในแง่เชิงเทคนิค ข้อมูลของรัฐบางประเภท เช่น คำให้การ รายงานการสืบสวน หรือบันทึกของพนักงานสอบสวน อาจเขียนในภาษากฎหมาย หรือภาษาทางราชการที่เข้าใจยาก ทำให้นักวิจัยจำเป็นต้องมีความรู้ด้านกฎหมาย หรือความร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเพื่อแปลความหมายให้ชัดเจน นอกจากนี้ ความท้าทาย

ทางจริยธรรมยังปรากฏอย่างชัดเจน โดยเฉพาะเมื่อข้อมูลดังกล่าวเกี่ยวข้องกับผู้เสียหายที่เปราะบาง นักวิจัยจำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงการเปิดเผยข้อมูล การปกป้องตัวตน และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ข้อมูลในงานวิชาการ (Brennan, 2005; Cockbain et al., 2020)

แม้จะมีข้อจำกัดหลายประการ แต่หากได้รับการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายยังคงเป็นแหล่งข้อมูลที่มีศักยภาพสูงต่อการวิจัยด้านการค้ามนุษย์ในระยะยาว โดยเฉพาะหากมีการพัฒนาแนวทางความร่วมมือที่ชัดเจน มีการกำหนดมาตรฐานการใช้ข้อมูล และมีระบบตรวจสอบจริยธรรมอย่างรัดกุม ก็จะสามารถเปลี่ยนแหล่งข้อมูลที่ถูกละเลย “เข้าถึงยาก” ให้กลายเป็นรากฐานของนโยบายที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรมได้ในอนาคต

ตัวอย่างกรณีศึกษา

1) กรณีศึกษาจากสหราชอาณาจักร

การวิจัยเกี่ยวกับการค้ามนุษย์ซึ่งใช้ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายยังมีอยู่อย่างจำกัดในระดับสากล อย่างไรก็ตาม มีกรณีศึกษาสำคัญจากสหราชอาณาจักรที่ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของการใช้แฟ้มคดีจากตำรวจในฐานะแหล่งข้อมูลหลักในการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับการค้ามนุษย์ กรณีนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษาแฟ้มคดีของตำรวจในการเฝ้าระวังและแสวงหาประโยชน์ทางเพศจากเด็กหญิงวัยรุ่น ซึ่งเกิดขึ้นในหลายเมืองของอังกฤษ โดยเฉพาะในพื้นที่นอกเมืองหลวงที่มีลักษณะชุมชนชั้นแรงงาน และมีประชากรที่หลากหลายทางวัฒนธรรม (Cockbain et al., 2020; Dottridge, 2017)

2) กรณีศึกษาจากประเทศไทย: การใช้แฟ้มคดีตำรวจในงานวิจัย

นอกจากกรณีศึกษาจากสหราชอาณาจักรแล้ว งานวิจัยของ Phirapat Mangkhalasiri (2024) ที่ศึกษาการสืบสวนและดำเนินคดี คำนุชนัยในประเทศไทยโดยใช้แฟ้มคดีตำรวจและเอกสารจากพนักงานอัยการ ก็เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายในการเข้าใจโครงสร้างและพลวัตของกระบวนการยุติธรรมอย่างลึกซึ้ง แฟ้มคดีของตำรวจเปิดโอกาสให้นักวิจัยได้วิเคราะห์ลักษณะของผู้กระทำผิดและผู้เสียหาย (Offender and Victim Characteristics) ในบริบทเฉพาะของพื้นที่ ตลอดจนการพิจารณาข้อมูลตามลำดับเหตุการณ์จริงของคดี นอกจากนี้ งานวิจัยยังใช้การวิเคราะห์แบบ Scripting analysis เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการสืบสวนสอบสวนที่เกิดขึ้นจริง โดยสามารถระบุแนวปฏิบัติที่ดี (good practices) ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่เจ้าหน้าที่เผชิญในการดำเนินคดี อันเป็นฐานข้อมูลสำคัญที่สามารถนำไปพัฒนา นโยบายหรือปรับปรุงกระบวนการในเชิงระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Phirapat Mangkhalasiri, 2024)

3) ประโยชน์ของข้อมูลจากแฟ้มสืบสวน: มุมมองเชิงลึกต่อพลวัตของการค้ามนุษย์

การศึกษาดังกล่าวมีลักษณะเฉพาะในหลายมิติ ประการแรกคือการใช้แฟ้มสืบสวนที่ครอบคลุมข้อมูลอย่างละเอียด ทั้งคำให้การของผู้เสียหาย พยาน และผู้ถูกกล่าวหา หลักฐานเชิงกายภาพ รายงานการเฝ้าระวัง และการสื่อสารทางดิจิทัล เช่น บันทึกข้อความและภาพจากโทรศัพท์มือถือหรือโซเชียลมีเดีย ข้อมูลเหล่านี้

ทำให้นักวิจัยสามารถวิเคราะห์รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำผิด และเห็นภาพพลวัตของการค้ามนุษย์ที่ดำเนินไปในชีวิตประจำวันมากกว่าที่จะจำกัดอยู่ในนิยามทางกฎหมายหรือนโยบาย

กรณีศึกษาเผยให้เห็นว่ากลุ่มผู้กระทำผิดไม่ได้มีลักษณะขององค์กรอาชญากรรมแบบลำดับชั้น หากแต่เป็นกลุ่มชายวัยรุ่นหรือวัยหนุ่ม ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เสียหายในลักษณะกึ่งสัมพันธ์เชิงคู่สวและกึ่งแสวงหาประโยชน์ โดยใช้กลวิธีที่ผสมผสานระหว่างการโน้มน้าว การให้ของตอบแทน และการควบคุมทางอารมณ์ ความซับซ้อนของความสัมพันธ์เหล่านี้ทำให้การจำแนกเหยื่อกับผู้สมยอมเป็นเรื่องยาก แม้ในบางกรณีผู้เสียหายจะยังไม่บรรลุนิติภาวะ แต่การรับรู้ของตนเองอาจไม่สอดคล้องกับนิยามของการเป็น “เหยื่อ” ตามที่ระบบยุติธรรมกำหนด (Brunovskis & Surtees, 2010; Cockbain et al., 2020)

4) ช่องว่างระหว่างประสบการณ์ของเหยื่อกับกรอบทางกฎหมาย

สิ่งที่น่าสนใจคือ ผู้เสียหายหลายรายไม่ได้มองว่าตนเองตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์ แต่กลับมองว่าความสัมพันธ์กับผู้กระทำผิดเป็นสิ่งที่ “สมจริง” หรือเป็นวิถีหลักหนึ่จากบริบทชีวิตที่ไม่พึงประสงค์ เช่น ความรุนแรงในครอบครัว ความยากจน หรือความขัดแย้งในโรงเรียน ในบางกรณี ผู้เสียหายรู้สึกว่าได้รับประโยชน์ เช่น มีที่พักอาศัย อาหาร หรือการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน ข้อมูลเหล่านี้เผยให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างประสบการณ์เชิงอัตวิสัยของผู้เสียหายกับกรอบตีความเชิงกฎหมายที่มีลักษณะแข็งทื่อ และเป็นเชิงเส้น (Cockbain, 2018; Twis & Preble, 2020)

5) อคติในกระบวนการสอบสวน

การวิเคราะห์แฟ้มสืบสวนยังเปิดเผยถึงอุปสรรคและอคติที่เกิดขึ้นภายในกระบวนการบังคับใช้กฎหมายเอง ตำรวจบางนายมีแนวโน้มไม่ให้ความสำคัญกับคำให้การของผู้เสียหายที่มีพฤติกรรม “ไม่เหมาะสม” เช่น การใช้ยาเสพติด การหลบหนีออกจากบ้าน หรือการมีประวัติเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมเสี่ยง การตัดสินความน่าเชื่อถือของผู้เสียหายบนฐานอคติด้านศีลธรรม (Moral Judgement) เช่นนี้ เป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้การสอบสวนไม่สามารถดำเนินไปอย่างเป็นกลาง และทำให้เหยื่อจำนวนมากหลุดรอดจากระบบคุ้มครอง หรือแม้แต่ถูกมองว่าเป็นผู้ร่วมกระทำผิดมากกว่าจะเป็นผู้เสียหาย (Hoyle et al., 2011)

6) ข้อเสนอเชิงระเบียบวิธี: การทำงานร่วมกับรัฐอย่างมีจริยธรรม

กรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า ข้อมูลจากแฟ้มสืบสวนของตำรวจมีศักยภาพสูงในการทำความเข้าใจการค้ำมนุษย์ในระดับที่ลึกและละเอียดกว่าข้อมูลประเภทอื่น โดยเฉพาะในด้านพฤติกรรม ความสัมพันธ์ และบริบททางสังคมของผู้เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่อิงจากหลักฐานในแฟ้มคดีเปิดโอกาสให้นักวิจัยตั้งคำถามกับกรอบวาทกรรมกระแสหลักทั้งในเรื่องนิยามของเหยื่อและผู้กระทำผิด รวมถึงกลไกการตอบสนองของรัฐที่อาจไม่ได้เป็นธรรมกับทุกกลุ่มเสมอไป (Cockbain et al., 2020)

นอกจากนี้ การศึกษาายังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระเบียบวิธีที่เน้นความเข้าใจเชิงบริบท การทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐอย่างใกล้ชิดโดยไม่ลดทอนอิสระทางวิชาการ และการใช้ข้อมูลอย่างมีจริยธรรม ทั้งหมดนี้ไม่เพียงสะท้อน

ถึงศักยภาพของข้อมูลแฟ้มคดีจากตำรวจเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นแนวทางในการพัฒนาโมเดลความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับหน่วยงานรัฐที่สามารถต่อยอดไปสู่การสร้างฐานข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์เชิงระบบในระดับประเทศได้ในอนาคต (Cockbain et al., 2020; Gozdzia, 2014)

กล่าวโดยสรุป กรณีศึกษาเหล่านี้ไม่ได้เพียงให้บทเรียนของการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม การวิจัยในมนุษย์ หากแต่ยังตั้งคำถามที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับอำนาจ ความหมายของการตกเป็นเหยื่อ และความยุติธรรมในกระบวนการตอบสนองของรัฐ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นประเด็นสำคัญที่ควรถูกนำมาพิจารณาอย่างจริงจังในการออกแบบนโยบายต่อต้านการค้ามนุษย์ที่มีประสิทธิภาพและเคารพในสิทธิมนุษยชน

ข้อพิจารณาทางจริยธรรม กฎหมาย และปฏิบัติ

การนำข้อมูลเกี่ยวกับการค้ามนุษย์จากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายมาใช้ในการวิจัย โดยเฉพาะเป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม การวิจัยในมนุษย์ เป็นการดำเนินงานที่ต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจที่ลึกซึ้งในสามมิติหลัก ได้แก่ จริยธรรม กฎหมาย และปฏิบัติ ทั้งสามมิตินี้มิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะข้อพึงปฏิบัติทางเทคนิค แต่เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสถาบัน ความเปราะบางของมนุษย์ และความรับผิดชอบของนักวิจัยในการเคารพและปกป้องศักดิ์ศรีของชีวิตที่ปรากฏอยู่ในข้อมูลที่ถูกใช้เป็นฐานในการสร้างความรู้

1) ความเปราะบางของผู้เสียหาย

ผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ไม่ได้เผชิญเพียงประสบการณ์แห่งความรุนแรงทางร่างกาย

หรือจิตใจ แต่ยังถูกทำให้เปราะบางในเชิงโครงสร้างอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นจากสถานะทางเศรษฐกิจที่ถูกกดทับ ความไม่รู้ด้านกฎหมาย การไร้สัญชาติหรือเอกสารรับรองตัวตน หรือการขาดโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (Dottridge, 2017; Lyon, 2007) นอกจากนั้น โลกวิชาการ เสี่ยงของผู้เสียหายมักปรากฏผ่านแฟ้มคดี รายงานสืบสวน หรือคำเบิกความในชั้นศาล ซึ่งหลายครั้งเป็นการถ่ายทอดโดยผู้อื่น ไม่ใช่จากตัวผู้เสียหายโดยตรง และเมื่อเสียงเหล่านั้นถูกจัดวางอยู่ในกระบวนการวิจัย พวกเขาจึงเสี่ยงที่จะถูกลดทอนให้เหลือเพียง “ข้อมูล” แทนที่จะเป็น “มนุษย์” ที่มีความซับซ้อน มีความหวัง และมีศักดิ์ศรีในฐานะปัจเจกบุคคล การใช้ข้อมูลจากแฟ้มคดีจึงไม่ใช่เพียงการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเท่านั้น หากแต่คือการเข้าไปสัมผัสชีวิตของผู้เสียหายที่เคยผ่านความเปราะบางและความรุนแรงมาก่อน การหยิบยกข้อมูลเหล่านี้มาใช้โดยปราศจากบริบทหรือโดยปราศจากการไตร่ตรองถึงความหมายของมัน อาจส่งผลให้การวิจัยกลายเป็นอีกหนึ่งกระบวนการ “ซ้ำเติม” ผู้เสียหายอย่างไม่รู้ตัว (Brunovskis & Surtees, 2010; Zimmerman & Watts, 2003) การทำให้ผู้เสียหายกลายเป็นเพียงวัตถุแห่งการศึกษาที่ไม่มีเสียง ไม่มีสิทธิในการตีความตนเอง และไม่มีพื้นที่ในการปกป้องความทรงจำของตนเอง คือสิ่งที่นักวิจัยจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงอย่างยิ่ง ในบริบทเช่นนี้ การตั้งคำถามกับข้อมูลจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และไม่ใช่เพียงคำถามว่า “ข้อมูลนี้มาจากไหน” แต่รวมถึงคำถามว่า “มันถูกจัดเก็บอย่างไร ใครเป็นคนเลือกสิ่งที่จะถูกรวบรวม และการตีความของเราจะส่งผลอย่างไรต่อผู้คนที่อยู่ในเอกสารนั้น”

กรอบจริยธรรมจึงต้องไม่เป็นเพียงรายการที่ใช้ในการขออนุมัติจริยธรรมเท่านั้น หากแต่ต้องเป็นกรอบความคิดที่ฝังลึกอยู่ในทุกขั้นตอนของการทำงาน ตั้งแต่การเข้าถึงข้อมูล การเลือกวิธีวิเคราะห์ การเขียน และการเผยแพร่ โดยไม่ละทิ้งความเข้าใจในความเปราะบางและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เสียหาย

2) ข้อจำกัดทางกฎหมาย

การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะในประเด็นที่มีความละเอียดอ่อนและเปราะบาง เช่น การค้ามนุษย์ จำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อข้อจำกัดทางกฎหมายที่มีอยู่ในหลากหลายระดับ ทั้งในระดับภายในประเทศและกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการเข้าถึงข้อมูล (Right to Access Information) กับสิทธิในการไม่ถูกเปิดเผยตัวตน (Right to Privacy and Anonymity) ซึ่งในบางกรณีอาจเป็นสิทธิที่อยู่ในภาวะตึงเครียดและต้องได้รับการถ่วงดุลอย่างระมัดระวัง กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล กฎหมายคุ้มครองเด็ก กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐ รวมถึงกฎระเบียบภายในของหน่วยงานที่เก็บรวบรวมและดูแลข้อมูลต่าง ๆ ล้วนเป็นกรอบที่จำเป็นต้องนำมาพิจารณาอย่างรอบด้าน (Cockbain et al., 2020; Phirapat Mangkhalasiri, 2024) ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะแฟ้มคดีหรือรายงานทางการสืบสวน มักมีข้อมูลส่วนบุคคลที่ละเอียดอ่อนซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปสู่การระบุตัวตนของผู้เสียหายหรือผู้ให้ข้อมูลได้ แม้ว่าจะมีบทบัญญัติที่เปิดทางให้มีการใช้ข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัยภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ เช่น การใช้ข้อมูลในลักษณะที่

ไม่สามารถระบุตัวตนได้ (De-identified Data) หรือการเข้ารหัสข้อมูล (data encryption) รวมถึงการจำกัดการเข้าถึงข้อมูลเฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่กระบวนการเหล่านี้ต้องดำเนินการอย่างเข้มงวดและโปร่งใส (Gozdziak, 2014)

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการตามกฎหมายแม้จะถูกต้องตามหลักวิชาและข้อกฎหมาย ก็ยังไม่อาจรับประกันได้ว่าผู้เสียหายจะปลอดภัยจากการตีตราหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากการเปิดเผยข้อมูล ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมที่ยังมีแนวโน้มเหมารวมทางศีลธรรมและวัฒนธรรม เช่น มองว่าผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์เพื่อการแสวงหาประโยชน์ทางเพศเป็นผู้หญิงที่มี “พฤติกรรมเสี่ยง” หรือมีความ “สมยอม” ในการกระทำผิด ความรู้ไหลของข้อมูลเพียงเล็กน้อย หรือแม้แต่การใช้คำอธิบายที่อาจสื่อไปถึงสถานที่หรือบริบทเฉพาะเจาะจงก็สามารถก่อให้เกิดการระบุตัวตนทางสังคมได้โดยไม่ตั้งใจ และส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจและความปลอดภัยของผู้เสียหายในระยะยาว (Lewis et al., 2015; Weitzer, 2007) ภายใต้อาณัติเช่นนี้ นักวิจัยจึงมีภารกิจมากกว่าการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด กล่าวคือต้องเข้าใจถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และอารมณ์ที่ร่ายล้อมข้อมูล และตระหนักว่าแม้จะไม่มีเปิดเผยชื่อหรือรายละเอียดที่สามารถระบุตัวตนได้โดยตรง แต่การเล่าเรื่องในลักษณะเฉพาะก็อาจเพียงพอให้เกิด “การจดจำโดยสังคม” (Social Recognition) ที่นำไปสู่การตีตราและบาดแผลซ้ำเติมในระดับปัจเจกและชุมชน การตีความกฎหมายจึงควรเป็นมากกว่าการปฏิบัติตามตัวบท หากแต่เป็นการตีความ

ด้วยความระมัดระวัง มีสติ และเคารพในความเป็นมนุษย์ของผู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้ง

3) ความไว้วางใจ และการสร้างข้อตกลงร่วม

การใช้ข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายในการวิจัย โดยเฉพาะในหัวข้อที่มีความอ่อนไหว เช่น การค้ามนุษย์ มิใช่เพียงเรื่องของการ “เข้าถึงข้อมูล” ในเชิงเทคนิคเท่านั้น หากแต่เป็นการดำเนินงานภายใต้พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างนักวิชาการกับรัฐ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการวิจัย เนื้อหาที่ปรากฏและการตีความผลลัพธ์ในท้ายที่สุด นักวิจัยจำนวนไม่น้อยพบว่าตนเองอยู่ในตำแหน่งที่ต้อง “ขอ” การเข้าถึงข้อมูลจากผู้ที่มีอำนาจ “ให้” หรือ “ปฏิเสธ” ซึ่งในหลายกรณี หน่วยงานรัฐอาจมีความกังวลต่อภาพลักษณ์องค์กร การตีความนโยบาย หรือความเป็นไปได้ที่เนื้อหาบางส่วนจะสะท้อนจุดอ่อนหรือความล้มเหลวของระบบราชการ การเจรจาเพื่อเข้าถึงข้อมูลในบริบทเช่นนี้จึงมักต้องแลกเปลี่ยนด้วยความไว้วางใจที่เปราะบาง และอาจทำให้เกิดข้อจำกัดในการนำเสนอข้อค้นพบอย่างตรงไปตรงมา หากไม่มีกลไกป้องกันที่ชัดเจน นักวิจัยอาจต้องปรับเนื้อหาหรือหลีกเลี่ยงประเด็นที่รัฐ “ไม่ต้องการให้ปรากฏ” ซึ่งนำไปสู่การผลิตสิ่งที่ Cockbain et al. (2020) เรียกว่า “ความรู้ที่ผ่านการอนุมัติ” (Sanitized Knowledge) ที่ถูกคัดกรองเพื่อลดแรงกระแทกต่อสถาบัน มากกว่าจะเป็นการสร้าง ความเข้าใจที่ลึกซึ้งและวิพากษ์ต่อระบบที่เกี่ยวข้องกับการค้ามนุษย์อย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ การออกแบบความร่วมมือในลักษณะที่โปร่งใส มีโครงสร้าง และตั้งอยู่บนหลักการของความเท่าเทียมทางปัญญา

จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง แนวทางหนึ่งที่ได้รับการยอมรับในระดับสากลคือการจัดทำ “บันทึกความเข้าใจ” (Memorandum of Understanding- MoU) ระหว่างนักวิจัยหรือสถาบันวิชาการกับหน่วยงานรัฐ ซึ่งในเอกสารนี้ควรกำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนเกี่ยวกับประเภทของข้อมูลที่สามารถเข้าถึงได้ วิธีการเก็บรักษาและใช้ข้อมูลเงื่อนไขในการเผยแพร่ รวมถึงกลไกการแก้ไขข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นภายหลัง (Gozdziak, 2014) MoU ที่มีความยืดหยุ่นในทางปฏิบัติขณะเดียวกันก็รักษาไว้ซึ่งหลักการพื้นฐานของความเป็นอิสระทางวิชาการ ย่อมมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นใจให้กับทั้งสองฝ่ายและลดความเสี่ยงในการถูกบิดเบือนหรือกดทับจากกลไกอำนาจที่อาจแทรกซ้อนเข้ามาในกระบวนการผลิตความรู้ ยิ่งไปกว่านั้น การสร้างระบบที่ให้การตรวจสอบจากภายนอก เช่น การมีที่ปรึกษาด้านจริยธรรมที่เป็นอิสระและไม่มีส่วนได้เสียกับหน่วยงานรัฐหรือทีมนักวิจัยโดยตรง ก็เป็นอีกหนึ่งแนวปฏิบัติที่ช่วยยกระดับความน่าเชื่อถือของงานวิจัย และแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจในการดำเนินการอย่างโปร่งใส (Cockbain et al., 2020) การมีบุคคลหรือตัวแทนจากภาคประชาสังคมหรือผู้เชี่ยวชาญด้านสิทธิมนุษยชนมาร่วมกำกับหรือให้ข้อเสนอแนะตลอดกระบวนการวิจัย ยังช่วยสร้างพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ มุมมอง และคุณค่าที่หลากหลาย ซึ่งจะนำไปสู่การออกแบบงานวิจัยที่ไม่ได้เป็นเพียงการศึกษา “ใน” หน่วยงานรัฐ แต่เป็นการสร้าง “ความรู้ร่วม” ที่มีรากฐานจากการเคารพและฟังเสียงของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง

แนวปฏิบัติที่ดีสำหรับความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับเจ้าหน้าที่รัฐ

1) ความร่วมมือที่แท้จริงต้องสร้างจากความไว้วางใจ

การสร้างความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพระหว่างนักวิจัยและหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายไม่อาจเกิดขึ้นได้จากเพียงการมี “การอนุญาต” หรือ “หนังสืออนุมัติ” ให้เข้าถึงข้อมูล แต่ต้องเป็นความร่วมมือที่ได้รับการก่อร่างสร้างขึ้นจากกระบวนการสร้างความไว้วางใจอย่างเป็นระบบและดำรงอยู่ภายใต้กรอบของความสัมพันธ์เชิงพันธมิตรทางปัญญา (Epistemic Partnership) อย่างแท้จริง กล่าวคือ ทั้งสองฝ่ายต้องตระหนักในคุณค่า ความเชี่ยวชาญ และข้อจำกัดของกันและกัน ไม่ใช่ในฐานะ “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” ข้อมูล แต่ในฐานะผู้มีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความรู้ที่มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของสาธารณะได้จริง (Cockbain et al., 2020) ในประเด็นที่มีความเปราะบางสูงอย่างการค้ามนุษย์ ซึ่งเชื่อมโยงกับประเด็นสิทธิมนุษยชน ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของรัฐ ความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับเจ้าหน้าที่รัฐจำเป็นต้องได้รับการออกแบบอย่างประณีตและอิงอยู่บนฐานของการสนทนาอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงเพื่อขออนุญาต แต่เพื่อสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์การวิจัย ความคาดหวังต่อกัน และผลลัพธ์ที่อาจส่งผลต่อทั้งสองฝ่าย ความร่วมมือที่ดีจึงควรเป็นพื้นที่กลางสำหรับการสะท้อนร่วม (reflexive space) ที่เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนไม่เพียงในระดับข้อมูล แต่รวมถึงในระดับความหมาย ค่านิยม และกรอบคิดที่หล่อหลอม

การปฏิบัติงานของแต่ละฝ่าย (Gozdziak, 2014; Tyldum & Brunovskis, 2005)

2) การร่วมออกแบบกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้น

อีกหนึ่งแนวปฏิบัติที่สำคัญคือการร่วมกันออกแบบกระบวนการวิจัยตั้งแต่ระยะเริ่มต้น ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ การเลือกกรอบแนวคิด การคัดเลือกกรณีศึกษา หรือแม้กระทั่งกระบวนการสื่อสารผลการวิจัยกลับไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วม (Co-learning) แทนที่จะเป็นเพียงการศึกษาจากภายนอก ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยของ Cockbain et al. (2020) ยังชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการ “ปรับความเข้าใจ” อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของข้อมูลต่อภาพลักษณ์หน่วยงานหรือต่อบุคลากรภายในหน่วยงานนั้น ๆ การเปิดพื้นที่ให้มีการพูดคุยอย่างตรงไปตรงมาเกี่ยวกับข้อกังวล ข้อจำกัด และโอกาสในการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย จึงเป็นหัวใจสำคัญของความร่วมมือที่ยั่งยืน

3) การพัฒนาความร่วมมือเชิงสถาบันในบริบทของไทย

ในบริบทของประเทศไทยซึ่งการวิจัยยังคงถูกมองว่าอยู่ “ภายนอก” ระบบราชการ การพัฒนาแนวปฏิบัติที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือเชิงสถาบันอย่างจริงจังจึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับความสำคัญเป็นลำดับต้น ๆ ความร่วมมือดังกล่าวไม่เพียงเป็นหนทางในการเข้าถึงข้อมูลที่สำคัญ หากยังเป็นโอกาสในการส่งเสริมวัฒนธรรมของ “การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์” (Evidence-based Culture) ภายในหน่วยงานของรัฐเองด้วย (Phirapat Mangkhalasiri, 2024) ยิ่งไปกว่านั้น ความร่วมมือ

ในลักษณะนี้ยังช่วยลดระยะห่างระหว่าง “โลกของนโยบาย” และ “โลกของความรู้” ให้สามารถทำงานประสานกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างแท้จริง

4) ความเข้าใจบทบาทและข้อจำกัดของกันและกัน

นอกจากนั้น การวางรากฐานของความร่วมมือจากความเคารพและความเข้าใจเป็นสิ่งที่สำคัญ หน่วยงานรัฐโดยเฉพาะตำรวจ อัยการ หรือหน่วยงานด้านคุ้มครองสังคม มักมีพันธกิจที่เน้นผลลัพธ์ทางปฏิบัติ เช่น การจับกุม การดำเนินคดี หรือการส่งต่อผู้เสียหายเข้าสู่ระบบคุ้มครอง ขณะที่นักวิจัยทำงานในพื้นที่ที่เน้นการตั้งคำถาม การวิเคราะห์ และการตีความเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในเชิงลึก ความแตกต่างนี้อาจทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อน หากไม่มีการสื่อสารอย่างเปิดเผยและเป็นธรรม Brunovskis and Surtees (2010) ชี้ให้เห็นว่าหนึ่งในปัญหาหลักของการวิจัยด้านการค้ามนุษย์ คือ การที่เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าตนเอง “ถูกประเมิน” หรือ “ถูกตรวจสอบ” มากกว่าจะเป็น “พันธมิตรในการสร้างความรู้” การสร้างพื้นที่พูดคุยที่ปลอดภัย และการแสดงให้เห็นว่าเป้าหมายของนักวิจัยไม่ใช่การกล่าวโทษหรือวิพากษ์ แต่เพื่อทำความเข้าใจและเสนอแนวทางปรับปรุง จึงเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของความร่วมมือที่ยั่งยืน (Boyd & Ash, 2023) ในทำนองเดียวกัน นักวิจัยจำเป็นต้องเข้าใจเงื่อนไขของระบบราชการที่ซับซ้อน โดยเฉพาะข้อจำกัดทางเวลา ทรัพยากร หรือความกังวลด้านความมั่นคงและภาพลักษณ์องค์กร ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความพร้อมในการให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ การยอมรับ

ข้อจำกัดเหล่านี้ โดยไม่ลดทอนความตั้งใจในการวิเคราะห์อย่างอิสระ จึงเป็นการวางท่าที่ที่สมดุล และแสดงให้เห็นถึงความไวต่อบริบทเชิงสถาบันอย่างแท้จริง

5) กลไกเชิงโครงสร้างที่ชัดเจนและยืดหยุ่น เพื่อสร้างความมั่นใจระยะยาว

ความร่วมมือที่ดีจำเป็นต้องมีกลไกเชิงโครงสร้างที่ชัดเจน และในขณะเดียวกันต้องมีความยืดหยุ่นพอที่จะตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เอกสารอย่างบันทึกความเข้าใจ (MoU) หรือข้อตกลงการวิจัยร่วม ควรไม่ใช่เพียงเครื่องมือเชิงบริหาร แต่ต้องสะท้อนถึงความเข้าใจร่วมในเรื่องขอบเขตของข้อมูล การประมวลผล การรักษาความลับ การจัดการผลกระทบที่ไม่คาดคิด ตลอดจนกลไกการสื่อสารและการประเมินความร่วมมือเป็นระยะ ในงานวิจัยที่ใช้ข้อมูลจากรัฐซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงนโยบายกลางคืน หรือมีบุคลากรเปลี่ยนตัวในระหว่างโครงการ ความสามารถในการปรับข้อตกลงโดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ทุกครั้งจึงเป็นสิ่งสำคัญ นี่คือเหตุผลที่ Boyd & Ash (2023) เสนอให้ใช้ “ข้อตกลงที่อาศัยความเข้าใจกัน” (living agreement) ซึ่งมีความชัดเจนในสาระหลัก แต่เปิดช่องให้มีการปรับเปลี่ยนภายใต้กรอบที่คู่สัญญาเห็นชอบร่วมกัน การออกแบบกลไกการเข้าถึงข้อมูลที่ไม่จำเป็นต้องเปิดเผยทุกอย่างในคราวเดียว แต่ค่อย ๆ ให้เข้าถึงตามขั้นตอนที่ชัดเจน หรือการแบ่งช่วงการวิเคราะห์ออกเป็น ส่วนย่อย ๆ ที่มีการประเมินร่วมเป็นระยะ ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดความวิตกกังวลของเจ้าหน้าที่รัฐ และส่งเสริมความไว้วางใจอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Cockbain et al., 2020; Cockbain et al., 2022)

6) การลงทุนเชิงสัมพันธ์

ท้ายที่สุด ความร่วมมือที่ดีมิได้เกิดจากเอกสารข้อตกลงหรือกรอบกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องได้รับการบ่มเพาะผ่านกระบวนการ “การลงทุนเชิงสัมพันธ์” (Relational Investment) ซึ่งใช้ทั้งเวลา ความสม่ำเสมอ และความจริงใจ นักวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงความไวต่อข้อจำกัดของคู่ความร่วมมือ ไม่ใช่ถ้อยคำที่ตัดสินในเชิงลบ และเปิดรับต่อความซับซ้อนที่อยู่ในภาคปฏิบัติ ย่อมมีแนวโน้มได้รับความไว้วางใจมากขึ้น (Gozdziak, 2014) ในขณะเดียวกัน หน่วยงานรัฐที่เปิดพื้นที่ให้ความร่วมมือเป็นมากกว่าการควบคุมข้อมูล แต่เป็นการสนับสนุนการผลิตความรู้ร่วมกัน ในฐานะหุ้นส่วน ย่อมมีแนวโน้มได้รับข้อมูลเชิงวิเคราะห์ที่ลึกและมีคุณภาพสูงขึ้น ความสัมพันธ์เช่นนี้คือรูปแบบของ “พันธมิตรทางปัญญา” ที่อิงอยู่บนพื้นฐานของความเคารพในบทบาทที่แตกต่างกัน แต่มีเป้าหมายร่วมกันในการเข้าใจ ป้องกัน และตอบสนองต่อการค้ำมนุษย์อย่างรอบด้านและเป็นธรรม (Gozdziak, 2014; Zimmerman & Watts, 2003)

■ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายในการสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับปรากฏการณ์การค้ำมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาในฐานะเครื่องมือที่สามารถคลี่คลายความซับซ้อนของพฤติกรรมอาชญากรรมเชิงเครือข่าย พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และปฏิกิริยาตอบสนองของรัฐในแต่ละระดับ การใช้ข้อมูล

จากแฟ้มคดีของตำรวจ รายงานการสืบสวน และคำพิพากษาศาล ไม่เพียงสะท้อนการปฏิบัติจริงที่เกิดขึ้นในระบบยุติธรรมเท่านั้น หากยังเปิดโอกาสให้นักวิจัยสามารถสืบสาวถึงรูปแบบการดำเนินคดี ประสิทธิภาพเชิงนโยบาย และจุดอ่อนเชิงโครงสร้างที่ยากจะสังเกตได้จากข้อมูลทุติยภูมิ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลประเภทนี้ไม่ได้ปราศจากข้อจำกัด ตรงกันข้ามกลับแวดล้อมไปด้วยความอ่อนไหวทางจริยธรรม เงื่อนไขทางกฎหมาย และความสัมพันธ์เชิงสถาบันที่ไม่สมดุล ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนการเข้าถึงและนำไปใช้

แม้ข้อมูลจากภาคประชาสังคม บทสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ หรือรายงาน NGO จะยังคงมีคุณค่าที่มีอาจละเลย โดยเฉพาะในด้านการให้เสียงแก่ผู้เสียหายและกลุ่มเปราะบาง แต่การพึ่งพาแหล่งข้อมูลเหล่านี้เพียงลำพัง อาจทำให้การวิเคราะห์ตกหล่นประเด็นเชิงโครงสร้าง หรือพลวัตเชิงระบบที่มีผลต่อการดำเนินคดี หรือการปฏิบัติของรัฐอย่างมีนัยสำคัญ การใช้ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐจึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงแหล่งข้อมูลอีกประเภทหนึ่ง แต่ควรได้รับการจัดวางอยู่ในฐานะเครื่องมือเชิงโครงสร้าง ที่สามารถเชื่อมโยงข้อค้นพบในระดับจุลภาค (micro) เข้ากับนโยบายและบริบทในระดับมหภาค (macro) ได้อย่างเป็นระบบ หากได้รับการใช้ด้วยความระมัดระวัง รอบคอบ และตั้งอยู่บนกรอบจริยธรรมที่ลึกซึ้ง ในขณะเดียวกัน บทความนี้เสนอว่า ความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับเจ้าหน้าที่รัฐไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะ “ขอ” และ “ให้” ข้อมูล หากแต่ควรถูกพัฒนาเป็น “พื้นที่

ของการเรียนรู้ร่วม” (shared reflexive space) ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างความรู้ บนพื้นฐานของความไว้วางใจ ความเข้าใจในบริบท และการสะท้อนผลกลับไปสู่ภาคปฏิบัติอย่างเท่าเทียม การวิจัยจึงไม่ใช่เพียงการถอดความหมายจากข้อมูลให้เป็นบทความทางวิชาการเท่านั้น แต่ควรเป็นกระบวนการที่แปรรูปข้อมูลให้กลายเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลง แนวปฏิบัติ และขับเคลื่อนนโยบายได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี งานวิจัยในครั้งนี้นักวิจัยยังมีข้อจำกัดที่ควรถูกกล่าวถึงโดยตรงไปตรงมา ได้แก่ ขอบเขตของการเข้าถึงข้อมูลจากหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายที่ยังอยู่ภายใต้กรอบข้ออนุญาต ซึ่งมีข้อจำกัดด้านเนื้อหา ประเภทคดี และพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถสะท้อนพลวัตของการค้ามนุษย์ได้อย่างครอบคลุมทั้งประเทศ นอกจากนี้ ลักษณะของแฟ้มข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ ยังมีความไม่สม่ำเสมอในด้านโครงสร้าง การจัดเก็บ และระดับรายละเอียด ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความสามารถในการสังเคราะห์ข้อค้นพบในเชิงเปรียบเทียบหรือการวิเคราะห์ในระดับมหภาค อีกทั้งความสัมพันธ์เชิงสถาบันที่เปราะบางระหว่างนักวิจัยกับหน่วยงานรัฐ ยังคงเป็นความท้าทายสำคัญในด้านการสร้างความร่วมมืออย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในบริบทที่การวิจัยยังคงถูกมองว่าเป็นกิจกรรมภายนอกระบบราชการ จากข้อเสนอและข้อจำกัดดังกล่าว บทความนี้เสนอแนวทางใน 4 ด้าน เพื่อส่งเสริมความร่วมมือเชิงสร้างสรรค์และการใช้ข้อมูลของรัฐอย่างมีจริยธรรมในบริบทประเทศไทย ดังนี้

1) สร้างระบบการเข้าถึงข้อมูลที่ปลอดภัย และโปร่งใส

ประการแรก ภาครัฐควรส่งเสริมระบบการเข้าถึงข้อมูลอย่างมีเงื่อนไขที่ชัดเจน โดยการสร้างกลไกกลางที่สนับสนุนนักวิจัยในการเข้าถึงข้อมูลภายใต้ข้อจำกัดทางจริยธรรม และกฎหมาย เช่น การจัดทำฐานข้อมูลที่ไม่ระบุตัวบุคคล และการตั้งคณะกรรมการอิสระร่วมกำกับดูแลการใช้ข้อมูล เพื่อสร้างความมั่นใจว่าการวิจัยมิได้ละเมิดสิทธิของผู้เกี่ยวข้อง และยังคงไว้ซึ่งมาตรฐานความปลอดภัยของข้อมูลสาธารณะ

2) มองผู้เสียหายในฐานะมนุษย์ ไม่ใช่เพียงข้อมูล

นักวิจัยควรคำนึงต่อชีวิตของผู้เสียหายในฐานะมนุษย์ ไม่ใช่เพียง “ข้อมูล” การใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้เสียหายต้องมาพร้อมกับภาวะจริยธรรมภายใน คือ ความเข้าใจ ความเคารพ และความระมัดระวังในการตีความ เพื่อไม่ตอกย้ำความเปราะบางหรือผลิตซ้ำการตีตรา งานวิจัยใดก็ตามที่ใช้ข้อมูลเหล่านี้ ควรถูกออกแบบโดยตั้งคำถามถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อผู้ถูกกล่าวถึงอย่างจริงจัง และมุ่งเน้นการใช้ข้อมูลเพื่อผลประโยชน์ของสาธารณะ ไม่ใช่เพื่อสนองความสนใจทางวิชาการเพียงลำพัง

3) ออกแบบความร่วมมือเชิงโครงสร้างระหว่างภาครัฐและวิชาการ

ความร่วมมือระหว่างภาควิชาการกับหน่วยงานรัฐควรถูกออกแบบเชิงโครงสร้างอย่างรอบด้าน ตั้งแต่การจัดทำข้อตกลงร่วม (MoU) การออกแบบช่องทางสะท้อนผลการวิจัยกลับสู่หน่วยงานรัฐ ไปจนถึงการเปิดพื้นที่สำหรับการสื่อสารระหว่างนักวิชาการกับเจ้าหน้าที่

ภาคปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่น ความต่อเนื่อง และความยั่งยืนของความร่วมมือในระยะยาว

4) สนับสนุนการวิจัยข้ามศาสตร์และข้ามสถาบัน

ควรสนับสนุนการทำงานข้ามศาสตร์และข้ามสถาบัน เพราะปัญหาการค้ำมนุษย์มิได้อยู่ในขอบเขตของศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่ง หากแต่เชื่อมโยงกับกฎหมาย อาชญาวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ และนโยบายสาธารณะ การสร้างความรู้จึงจำเป็นต้องเปิดรับมุมมองที่หลากหลายจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในหลากหลายบทบาท ทั้งนักวิจัยจากหลากหลายสาขา ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน และผู้ที่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม

นอกจากนั้น ในอนาคต ควรมีการขยายผลการวิจัยอย่างน้อย 3 แนวทางหลัก ได้แก่ (1) การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัย และหน่วยงานรัฐในระดับนโยบาย เพื่อกำหนดกรอบการเข้าถึงข้อมูลที่เป็นธรรม ชัดเจน และตรวจสอบได้ (2) การจัดทำฐานข้อมูลระดับชาติที่รวบรวมแฟ้มคดีอย่างมีระบบ พร้อมกลไกปกป้องข้อมูลส่วนบุคคลและกลไกจริยธรรมกลางที่เป็นอิสระ และ (3) การออกแบบโครงการวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างภูมิภาคหรือระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อทำความเข้าใจความแตกต่างในกระบวนการยุติธรรม แนวปฏิบัติของรัฐ และการตอบสนองต่อการค้ำมนุษย์ในบริบทที่หลากหลาย ซึ่งจะช่วยให้ถอดความรู้จากระดับพื้นที่ไปสู่การออกแบบนโยบายระดับภูมิภาคอย่างมีประสิทธิภาพ

ท้ายที่สุด ความเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงไม่อาจเกิดขึ้นได้จาก “ข้อมูล” เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัยความตั้งใจในการใช้ข้อมูลนั้นอย่างรับผิดชอบ การใช้ข้อมูลจากหน่วยงานรัฐจึงไม่ใช่แค่คำถามเชิงเทคนิคว่า “จะเข้าถึงได้หรือไม่” แต่คือคำถามเชิงคุณค่าที่ลึกซึ้งกว่านั้นว่า “จะใช้เพื่ออะไร” และ “จะต้องใช้โดยคำนึงถึงใคร” การตอบคำถามเหล่านี้อย่างจริงจัง อาจนำไปสู่ความรู้ที่ไม่เพียงแม่นยำ หากแต่เปี่ยมด้วยความหมาย ความเป็นธรรม และความหวังสำหรับระบบที่ดีกว่า

■ บรรณานุกรม

- Andrijasevic, R. (2010). *Migration, agency and citizenship in sex trafficking*. <https://doi.org/10.1057/9780230299130>
- Banjob Ketchomphu, & Siwat Sripokangkul. (2020). Problems and guidelines for resolving of human trafficking prevention and suppression of Provincial Police Region 4. *Northeastern University Academic and Research Journal*, 10(3), 172-186.
- Boyd, S., & Ash, C. (2023). *Survivor storytelling workbook*. N. S. Network.
- Brennan, D. (2005). Methodological challenges in research with trafficked persons: Tales from the field. *International Migration*, 43(1-2), 33-54.
- Brennan, D. (2014). *Life interrupted: Trafficking into forced labor in the United States*. <https://doi.org/10.1215/9780822377485>
- Brunovskis, A., & Surtees, R. (2010). Untold stories: Biases and selection effects in research with victims of trafficking for sexual exploitation. *International Migration*, 48(4), 1-37. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2010.00628.x>
- Cockbain, E. (2018). *Offender and victim networks in human trafficking*. Routledge.
- Cockbain, E., Bowers, K., & Vernon, L. (2020). Using law enforcement data in human trafficking research. *Trends in Organized Crime*, 23(1), 5-29. <https://doi.org/10.1007/s12117-018-9345-0>
- Cockbain, E., Bowers, K., & Hutt, O. (2022). Examining the geographies of human trafficking: Methodological challenges in mapping trafficking's complexities and connectivities. *Applied Geography*, 139, 102643. <http://doi.org/10.1016/j.apgeog.2022.102643>
- Cockbain, E., Ashby, M., Bowers, K., & Zhang, S. X. (2025). Concentrations of harm: Geographic and demographic patterning in human trafficking and related victimisation. *Criminology & criminal justice*, 25(1), 147-170.
- Dottridge, M. (2017). Collateral damage provoked by anti-trafficking measures. In *Routledge Handbook of Human Trafficking*. Routledge.
- Farrell, A., Owens, C., & McDevitt, J. (2019). New laws but few cases: Understanding

- the challenges to the investigation and prosecution of human trafficking cases. *Crime, Law and Social Change*, 72, 145-168. <https://doi.org/10.1007/s10611-019-09836-6>
- Farrell, A., & Pfeffer, R. (2014). Policing human trafficking: Cultural blinders and organizational barriers. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 653(1), 46-64. <https://doi.org/10.1177/0002716213515835>
- GAATW. (2007). Collateral damage: *The impact of anti-trafficking measures on human rights around the world*. Global Alliance Against Traffic in Women.
- Gallagher, A. T. (2011). *The international law of human trafficking*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511973566>
- Gallagher, A., & Surtees, R. (2012). Measuring the success of counter-trafficking interventions in the criminal justice system. *International Journal of Human Rights*, 16(2), 318-336.
- Goodey, J. (2008). Human trafficking: Sketchy data and policy responses. *Criminology & Criminal Justice*, 8(4), 421-442. <https://doi.org/10.1177/1748895808096487>
- Gozdziak, E. M. (2014). Data matters: Issues and challenges for research on trafficking. In M. Dragiewicz (Ed.), *Global human trafficking*, (pp.23-38). Routledge.
- Hoyle, C., Bosworth, M., & Dempsey, M. (2011). Labelling the victims of sex trafficking: Exploring the borderland between rhetoric and reality. *Social & Legal Studies*, 20(3), 313-329. <https://doi.org/10.1177/0964663911405394>
- Kempadoo, K., & Shih, E. (2022). White supremacy, coloniality and the myth of rescue: The (un)making of the global anti-trafficking regime. *Social Justice*, 48(3), 1-26.
- Kenway, P. (2021). *Beyond rescue: Rethinking responses to trafficking and exploitation*. Open Democracy. <https://www.opendemocracy.net/en/beyond-rescue-rethinking-responses-trafficking-and-exploitation/>
- Lewis, H., Dwyer, P., Hodkinson, S., & Waite, L. (2015). *Precarious lives: Forced labour, exploitation and asylum*. Policy Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t893mn>
- Lyon, D. (2007). Surveillance, power and everyday life. In M. Bevir (Ed.), *Encyclopedia of governance* (2nd Ed.), (pp. 954-957). Sage Publications.
- Phirapat Mangkhalasiri, P. (2024). *Challenges of investigating and prosecuting child sex trafficking and child labour trafficking in Thailand* [Doctoral dissertation, University College London,]. UCL Discovery. <http://discovery.ucl.uk/id/eprint/10206222>
- Phirapat Mangkhalasiri, P., & Poothakool, K. (2025). Data Science in Policing in

- Thailand: Challenges and Future Directions-A Review From International Perspectives. *Journal of Contemporary Social Sciences and Humanities*, 12(2), 18-34.
- Natthaya Wirivitaya. (2010). *Police officers' obstacles to prevent and suppress human trafficking of children and women cases being sexually manipulated: The case study in Bangkok area* [Master's thesis, Thammasat University].
- Nuttapat Kratainoi, & Lalita Niphitprasart Soonthornvipart. (2022). The opinions of the investigator police officers under the Provincial Police Nakhon Sawan Province towards the performance of human trafficking incidents. *Journal of MCU Nakhondhat*, 9(8), 80-91.
- Soontorn Aekapan, Niti Phadungchai, & Chailai Sakdivorapong (2013). Problems and barriers of the police officers in prevention and suppression on human trafficking according to the Anti-Trafficking in Persons Act B.E. 2551: A case study of Ubon Ratchathani Provincial Police. *Journal of Humanities and Social Sciences Nakhon Phanom University*, 3(1), 79-85.
- Twis, M. K., & Preble, K. (2020). Intersectional standpoint methodology: Toward theory-driven participatory research on human trafficking. *Violence and victims*, 35(3), 418-439.
- Tyldum, G., & Brunovskis, A. (2005). Describing the unobserved: Methodological challenges in empirical studies on human trafficking. *International Migration*, 43(1-2), 17-34. <http://doi.org/10.1111/j.0020-7985.2005.00310>
- Visid Danpho, Pipob Vachungngern, & Atiporn Gerduang. (2019). The police administration in prevention and suppression of human trafficking of Provincial Police Region 5. *Journal of MCU Nakhondhat*, 6(5), 2251-2270.
- Weitzer, R. (2007). The social construction of sex trafficking: Ideology and institutionalization of a moral crusade. *Politics & Society*, 35(3), 447-475. <https://doi.org/10.1177/0032329207304319>
- Weitzer, R. (2014). New directions in research on human trafficking. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 653(1), 6-24. <https://doi.org/10.1177/0002716214521562>
- Zhang, S. X. (2009). Beyond the 'Natasha' story - A review and critique of current research on sex trafficking. *Global Crime*, 10(3), 178-195. <https://doi.org/10.1080/17440570903079899>
- Zimmerman, C., & Watts, C. (2003). *WHO ethical and safety recommendations for interviewing trafficked women*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42765>

